ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.XII, March 2024
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଦର୍ଶନ, କଥା ଓ ଗୀତର କଳାତ୍ମକ ସମୀକରଣ : କୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ 'ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ'

ବିକେଶ ସାହୁ

ରୀତିଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅଦ୍ୟ ଚରଣରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ କବି ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାବ୍ୟ ଗଢଣ କଳା ଓ କୌଶଳ ଯୋଗୁଁ ଆମର ସ୍ମରଣୀୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ବାରି ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । କହି ରଖେ ଯେ, ଏଠାରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ବଦଳରେ କୃଷ୍ଣଦାସ ନାମଟି ମୁଁ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି । ବହୁ ଆଲୋଚକ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ପରିଚୟ କାଳରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଶବ୍ଦ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବତଃ ସେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ନୁହନ୍ତି, କୃଷ୍ଣଦାସ । ନିଜକୁ ସେ ଦୀନ ବୋଲି କହିଥିବାରୁ ବହୁ ଗବେଷକ ତାଙ୍କୁ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ଯେ ବାସ୍ତବତଃ କୃଷ୍ଣଦାସ- ଏହି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ମୀମାଂସା କରିଛନ୍ତି ପ୍ରଫେସର କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ସାହୁ ଆପଣାର 'କହେ କୃଷ୍ଣଦାସ କବି' ଗ୍ରନ୍ଥରେ (ସାହୁ, କୃଷ୍ଣଚରଣ : 'କହେ କୃଷ୍ଣଦାସ କବି', ପୃ. ୧-୧୩) ।

କୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କୁ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମଭାଗର କବି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । କୃଷ୍ଣଦାସ ମୁଖ୍ୟତଃ ରସକଲ୍ଲୋଳକାର ଭାବରେ ବିଦିତ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ପୋଥିରେ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ବୃହତ କୃତିଗୁଡିକ ସଂଖ୍ୟା ୨୬ରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ । ସେଗୁଡିକ 'ଗୁଣସାଗର', 'ଭାବସମୁଦ୍ର', 'ଭୂତକେଳି', 'କଂସବୋଧନ', 'ଅମୃତ ସାଗର', 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଅର୍ଥ', 'ମୁକ୍ତିସାଗର', 'ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ', ' ତତ୍ତ୍ୱସାଗର', 'ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ', 'ଜାମ୍ବବତୀ ବିଭା', 'ବୃନ୍ଦାବନ ରାସଙ୍କର ବିଭା', 'ଜ୍ଞାନସାଗର', 'ଧର୍ମସାଗର', 'ପଞ୍ଚପାଟବଂଶୀ ବିଭା', ନାମରତ୍ନଗୀତା', 'ରସବିନୋଦ', 'ନାରକାସୁର ବଧ', 'ଭକ୍ତିସାଗର', ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଲକ୍ଷଣ', 'ମହିମାସାଗର', 'ରସକଲ୍ଲୋଳ', 'ନାବକେଳି', 'ଅଳଙ୍କାର ବୋଲି', ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଚଉତିଶା (କମଳାକାନ୍ତ ଚଉତିଶା, ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଚଉତିଶା ପ୍ରଭୃତି), ଶରୀରଭେଦ ଭଜନାଦି ଗୀତିକବିତା ପ୍ରଭୃତି । ମାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନଉଠେ, ଜଣେ କୃଷ୍ଣ କ'ଣ ଏତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିପାରନ୍ତି, ନା ତାଙ୍କ ନାମଭଣିତା ଥାଇ ଏତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉପଲବ୍ଧ । ତେଣୁ ସାଧାରଣତଃ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ ।

କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ସମୟ ଓ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ନିମିତ୍ତ ଅଦ୍ୟାବଧି ଯେତେ ଆଲୋଚନା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ସକଳ ଅନୁମାନପୁଷ୍ଟ । କାରଣ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ପାଥେୟ ହେଉଛି ଜନଶ୍ରୁତି, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, କବିଙ୍କର ରଚନାବଳୀ, ସର୍ବୋପରି ସମକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ କୃଷ୍ଣଦାସ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି- ସେମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚକଗଣ ଅନେକ ବୌଦ୍ଧିକ କସରତ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, କୃଷ୍ଣଦାସ ନାମରେ ଅନେକ କବି କାବ୍ୟ, କବିତା, ଚଉତିଶା ଆଦି ସୃଷ୍ଟିକରି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ତେବେ ସେ ବିବାଦୀୟ ବିଷୟରୁ ମୁଁ ଏ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବାଦ୍ ଦେଉଛି ।

॥ ୨ ॥

ବର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଲୋଚନା ଓ ନାମକରଣ ପାଖକୁ ଆସିବା । ଆଲୋଚକମାନେ ଗ୍ରନ୍ଥର ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରସ୍ତାବସିନ୍ଧୁ ରଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାସ୍ତବତଃ ଏହାର ଉପଲବ୍ଧ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକର ପାଠ ଆଧାରରେ 'ପ୍ରସ୍ତାବ' ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ପ୍ରସ୍ତାପ' ଶବ୍ଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୀଚୀନ ମନେହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ସମ୍ପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ 'ପ୍ରସ୍ତାବ ସିନ୍ଧୁ'କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ମୁଁ ମୋ ସମ୍ପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ 'ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ'ବୋଲି ରଖିଛି । ଏଠାରେ ପୋଥିରୁ କିଛି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ-

ସୁଜନ ଜନେ ଶୁଣକର୍ଣ୍ଣ ଦେଇ ।
ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ ଯେ ଗୀତକୁ କହି
x x x

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶରଣ ଯାଇ ।
ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ କୃଷ୍ଣଦାସ କହି

x x x

ତେଣୁଯେ ଶାସ୍ତ୍ରମୁଂ କଲି ଉପାମ ।
ପ୍ରସ୍ତାପ ସିନ୍ଧୁଯେ ଗୀତର ନାମ

'ପ୍ରସ୍ତାପ' କହିଲେ ସମ୍ବାଦ ବା ଆଖ୍ୟାନ । ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ 'ପ୍ରସ୍ତାପ'କୁ କଥା, ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଅର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବିଷୟ ହେଉଛି, ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠ ଓ ରାଜା ଦଶରଥଙ୍କ କଥପୋକଥନ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ । ତେଣୁ ପାଠକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏ କଥା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, କାହାଣୀକୁ ଗୀତରେ କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୀତର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରସ୍ତାପର ଗୀତ ପୂର୍ବରୁ ସଂସ୍କୃତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି । ଏବଂ ଏ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହେଉଛି ଗୀତ । ତେଣୁ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକକୁ ସାଧାରଣଙ୍କ ପାଖକୁ ପହଞ୍ଚେଇବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାକୁ ମାଧ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ବଳରାମଙ୍କ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଗୀତା, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଏହି ଗୋତ୍ରର । ଅନୁବାଦ ପରଂପରା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆ ନୁହେଁ; 'ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ' ଗ୍ରନ୍ଥ ଏହି ପରଂପରାରେ ଏକ ନୂତନ ମାତ୍ରା । ବସ୍ତୁତଃ ଏହା କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଅନୁବାଦ ନୁହେଁ । ବହୁ ଶ୍ଳୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ କବି ଯୋଡି ଦେଇଛନ୍ତି କଥନିକା ଅଥବା ଆମ ଚାରିପାଖର କିଛି ପରିଚିତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଫଳତଃ ଏହା ହୋଇଛି ନୀତିକଥା, କାହାଣୀ ଓ କଥନିକାର ମିଶ୍ରରୂପ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ-

ଧନୀ ନଂ ଶ୍ରୋତ୍ରୟୋ ରାଜା ନଦୀ ବୈଦ୍ୟସ୍ତୁ ପଞ୍ଚମ ।
ପଞ୍ଚଯତ୍ର ନ ବିଦ୍ୟତେ ତଦ୍ରବାସଂ ନ କାରୟେତ୍
ଯେଉଂ ଦେଶରେ ଧନବନ୍ତ ପ୍ରାଣୀ
ସୁପଣ୍ଡିତଯେବେ ନଥିବଗଣି ।
ବିଦୁ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନ ଥିବେ ପାଶେ
ରାଜତେଜ ନାହିଂଯେବଣ ଦେଶେ ।
ନଦୀ ନ ଥିଲେ ଭଲ ଦ୍ରବ୍ୟ ନାହିଂ
ଏମନ୍ତ ଦେଶରେ ଥିବକିପାଂଇଂ ।

କବିଙ୍କ 'ରସ ବିନୋଦ' ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଲିକାରେ 'ପ୍ରସ୍ତପସିନ୍ଧୁ' 'ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ' ପୂର୍ବରୁ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଯାହା ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ।

ଯେ ଶାସ୍ତ୍ର ଯୁଗରେଉତ୍ତମ । ପ୍ରସ୍ତାବସିନ୍ଧୁ ତା'ର ନାମ ।
ଚାଣକ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଯେତେ ପାଠ । ଯୋଡ଼ିଲି ତହିଁ ଅର୍ଥ ବାଟ ।
ଏ ପଦ ଗଣିତା ଯେ କରି । ଦୁଇସହସ୍ର ଅଠସ୍ତରି ।
ଏତେକ ହୋଇଲା ଯେ ଶେଷ । କହିଲେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ।
ତା ପଛେ ଶାସ୍ତ୍ରଙ୍କ ଉତ୍ତମ । ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ ନାମ ।

ଏଥିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ କବିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାଗତ ପରିପକ୍ୱ ସମୟ ରରଚନା । କିନ୍ତୁ ବର୍ଦ୍ଦୋତ ଭାବେ ଏକ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ରଚନାକାଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଉ ନାହିଁ । ସୂଚନାଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ଏହାର ଶବ୍ଦ ଗଢ଼ଣ ଓ ପଦ ବିନ୍ୟାସକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ବାରିହୋଇ ପଡ଼େ ଯେ, ଏହା ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗର ରଚନା । ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ କିଛି ପ୍ରାଚୀନ ଶବ୍ଦାବଳୀ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଯଥା- କଲାକ, ଧାଇଲାକ, ଥୋଇଲାକ, ଆଣିଲାକ, ଯେବଣ (ଯେଉଁ), ଫୁରଇ (ସ୍ଫୁରିବା), ନୁର୍ପତି (ନୃପତି), ସୋସ୍ଥ (ସୁସ୍ଥ), ବେବସ୍ତା (ବ୍ୟବସ୍ଥା), ସ୍ତିରୀ (ସ୍ତ୍ରୀ), ଆବର (ଆହୁରି), ବିଦୁ (ବିଜ୍ଞ), ସିଂଘ (ସିଂହ), ଭରସି (ଭରସା କରି), ଚିତ (ଚିତ୍ତ), ସରୂପ (ସ୍ୱରୂପ), ଗୁରସ୍ତ (ଗୃହସ୍ଥ), ଦୋହିତା (ଦୁହିତା), ଛାତ୍ରୀୟ (କ୍ଷତ୍ରିୟ), ନିଚୟ (ନିଶ୍ଚୟ), ପଛିମ (ପଶ୍ଚିମ), ଶାସ୍ର, ଶାହାସ୍ର (ଶାସ୍ତ୍ର), ସ୍ରାହାନ (ସ୍ନାନ), କେହୁଣି (କୌଣସି), ନୋହଇ (ନୁହଁଇ), ନୋହେଂ (ନୁହେଁ), ସୂର୍ଯ (ସୂର୍ଯ୍ୟ), ୟେକ (ଏକ), ଠାବରେ (ଠାରେ), ଦ୍ରଶନ (ଦର୍ଶନ), ଅର୍ଣ୍ଣ (ଅନ୍ନ), ଶଲ, ହାଦେ, ଶ୍ରୀକାଳ (ଶୃଗାଳ), ୟେଥକୁ (ଏହାପରେ), ଧାତିକାରେ (ଶୀଘ୍ର), ଫୁରୁଣା (ଖୁସି), କୁଣ୍ଡୋଇ (ଟୋକେଇ) ଆଦି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ' ଁ 'ର ବ୍ୟବହାର ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହା ବଦଳରେ 'ଂ' ର ପ୍ରୟୋଗ ସର୍ବତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । ଏହା ସହ 'ତ୍ତ' ବଦଳରେ 'ତ', 'ଶ୍ଚ' ବଦଳରେ'ଚ', 'ଚ୍ଛ' ବଦଳରେ 'ଛ' ଆଦି ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରୟୋଗ ସହ ଯୁକ୍ତାକ୍ଷର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏହା ସହ ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ଚକ୍ରକେଳି ରାଗରେ ରଚିତ ହୋଇଅଛି ।

ଅନୂଦିତ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ସ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ନୀତିଶ୍ଳୋକ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ('ମନୁସ୍ମୃତି', 'କପିଳ ସଂହିତା', 'ଚରକ ସଂହିତା', 'କାମଶାସ୍ତ୍ର', 'ଶୃଙ୍ଗାର ଶତକ' ପ୍ରଭୃତି) । ପ୍ରାୟ ଶତାଧିକ ଶ୍ଳୋକ ଚାଣକ୍ୟ ନୀତିଶ୍ଳୋକରୁ କବି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସେସବୁ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶ୍ଳୋକ ଏଠାରେ ସୂଚିତ କରାଯାଇପାରେ । ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରତିଟି ଶ୍ଳୋକକୁ ଏକ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି (ଯାହା ମୋ ସଂପାଦିତ ପାଠରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି) । 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଦଶ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-କୋଡ଼ିଏ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ -ଏକୋଇଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ବାଇଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ପଚିଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଛବିଶ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ପଞ୍ଚାବନ,

'ପ୍ରସ୍ତାପ-ସତଷଠି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଅଣାଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ବୟାଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ -ନବେ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଚଉରାନବେ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଏକଶହ ତିରିଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଏକଶହ ଚଉତିରିଶି', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଏକଶହ ଛୟାଳିଶି' ପ୍ରଭୃତି । କବି 'ମନୁସ୍ମୃତି'ର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ନୀତିଶ୍ଳୋକକୁ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଅନେଶତ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଏକଶହ', 'ପ୍ରସ୍ତାପ-ଏକଶହ ଏକ' ପ୍ରଭୃତି । ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବିଷୟ ହେଉଛି, ଗୃହୀତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଶ୍ଳୋକ ଓ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟର ଅନେକତ୍ର ବୈଷମ୍ୟ ରହିଛି । ଯାହାକୁ କବିଙ୍କର ମୌଳିକ ଶ୍ଳୋକ ଗଢ଼ଣ ଅଥବା ବିକୃତିର ନାମ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ସେହିପରି କବି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଧର୍ମୀ କଥନୀକା ଗୁଡିକୁ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣ, ସଂସ୍କୃତ କଥାଗ୍ରନ୍ଥ, ଲୋକକଥା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମେୟ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ, କବିଙ୍କ ଜୀବନଦର୍ଶନ ଓ ଭକ୍ତିମତ୍ତାର ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଶ୍ଳୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ନିହିତ । ଏପରିକି ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭରେ ମଧ୍ୟ କବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ତୁତିଗାନ କରିଛନ୍ତି । (ବନ୍ଦଇ ବାଳଗୋପାଳ ମୂରତି । ଶାରଦା ବଲଭ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପତି) କବି ମୁକ୍ତ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଅନୁବାଦ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ୱକୀୟତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହା ବିଷ୍ଣୁ ଶର୍ମାଙ୍କ ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ପରି ନୀତିଗର୍ଭିତ ଓ କଥା କଦମ୍ବରେ ବେଳେବେଳେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଛି । କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ଶୈଳୀରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା କୌଶଳର ଆଶ୍ରୟ ନିଆ ଯାଇଛି । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ମନେ ହୁଏ । ସେ ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଛନ୍ତି- "ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନୀତିବଚନକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବା ପ୍ରସ୍ତାବରୂପୀ କାହାଣୀମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଇଅଛି । ବାନର ମକର କଥା, ମର୍କଟ ରତ୍ନହାର କଥା ପରି କେତେକ ଗଳ୍ପମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରୁ ଆହରଣ କରି ନିଜସ୍ୱ ଭଙ୍ଗୀରେ ପରିବେଷଣ କରିଥିବା ବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ରାଣୀ-ଭଣ୍ଡ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଅସାଧୁ ବଣିକ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଗଳ୍ପ ସେ ଲୋକମୁଖରୁ ଆହରଣ କରିଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । କେତେକ ନୀତିଶ୍ଳୋକକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ତା'ର ସରଳ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଉତ୍ତମ ଦକ୍ଷତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରଚନା ସାମର୍ଥ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ପାରଂପରିକ ଚାଟଶାଳୀ ମାନଙ୍କରେ ଏହା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସିଅଛି, ଏବଂ ବହୁ ଶିକ୍ଷିତ ବା ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁର ଗଳ୍ପମାନଙ୍କ ସହିତ ନୀତିଶ୍ଳୋକମାନ ଅଦ୍ୟାବଧି ଶୁଣାଯାଏ । (ପ୍ରଧାନ, ନାଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ : 'ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ', ପୃ. ୩୪) ବାସ୍ତବରେ ଏମିତି ଏକ ଅଭିନବ ଅନୁବାଦ କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି । କେବଳ ସେ ଶ୍ଳୋକ ସବୁର ଅନୁବାଦ କରି ନାହାନ୍ତି, ବରଂ ସେସବୁର ମୌଳିକ ଅନୁବାଦ ସହ ତା' ସହ ଯୋଡି ଦେଇଛନ୍ତି ଏକ ଏକ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଧର୍ମୀ କଥନୀକା । ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ ଦାଶ କହିଛନ୍ତି- "କବି ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ମାନଙ୍କରୁ ନୀତିବାକ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଉଦାହରଣ ସହ 'ପ୍ରସ୍ତାବସିନ୍ଧୁ'ରେବ ହୁ ନୀତି କାହାଣୀ ପଦ୍ୟରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ ହିସାବରେ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ବେଶି ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ହିସାବରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚରେ ।" (ଦାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ : 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ - ଦ୍ୱିତୀୟଭାଗ', ପୃ. ୧୯୧) ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ନୀତିଶ୍ଳୋକଗର୍ଭିତ ଆଖ୍ୟାୟିକାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ପରସ୍ୟ ଚିନ୍ତାମନ୍ଦୋ ଦେବଂଚିନ୍ତତି ଦୁର୍ଗତିଃ ।
ନୃପେଣ ଲଭ୍ୟତେ କନ୍ୟା ଭଗବତ ଭଲ୍ଲୁକୋଯଥା ।

ଏହି ନୀତିବାକ୍ୟ ଉପରେ ପଦ୍ୟରେ ଭଗବତ କାହାଣୀକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ପଶ୍ଚିମ ଦେଶରେ ଉଜାଣି ବୋଲି ନଗ୍ରଟିଏ । ଶରଧା କର ନାମକ ଏକ ସାଧବ । ତା'ର ଦୁଇ ସ୍ତ୍ରୀ- ଲୀଳାବତୀ ଓ ରତ୍ନାବତୀ । ଦିନେ ସେହି ସାଧବ ଗୃହରେ ଭଗବତ ନାମଧେୟ ଏକ ସାଧୁ ଉପଗତ ହେଲେ । ସାଧୁ ସାନ ଭାରିଯା ରତ୍ନାବତୀକୁ ସେହି ସନ୍ଥ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ କଲେ । ଇତ୍ୟବସରରେ ସାଧବ ବ୍ୟବସାୟାର୍ଥେ ବିଦେଶ ଯାତ୍ରା କଲେ । ରତ୍ନାବତୀ ସ୍ୱାମୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନା ମତେ ସାଧୁ ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲା । ଦିନେ ସାଧୁ ପତ୍ନୀ ରତ୍ନାବତୀକୁ ରତି ଭିକ୍ଷା କରେ । କିନ୍ତୁ ସାଧ୍ୱୀ ରତ୍ନାବତୀ ସେଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲାନାହିଁ । ଏଥିରେ ଭଗବତ ମନ ଶାନ୍ତ ନ ହେବାରୁ ସେ ଛଳେବଳେ କୌଶଳେ କିପରି ରତ୍ନାବତୀକୁ ପାଇବ ସେଥିପାଇଁ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କଲା । ସ୍ୱୟଂ ରତ୍ନାବତୀକୁ ଗୁରୁ ଆସନରେ ରହି ଅମାବାସ୍ୟା ତିଥ୍ୟରେ ମଶାଣିରୁ ଶବ ପାଖରୁ ମାଟି ଖୋଳିବାକୁ ଶପଥ କରାଇନେଲା । ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ସମାପନାନ୍ତେ ସାଧବ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲା । ସେ ଗୁରୁ ଭଗବତକୁ ସର୍ବକୁଶଳ ଓ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ଜିଜ୍ଞାସା କଲା । ଭଗବତ ସର୍ବକୁଶଳ ସତ୍ତ୍ୱେ ତା'ର ପତ୍ନୀ କିପରି କନକ ଭାଗିନୀ ଓ ଦୋଷଯୁକ୍ତା, ତା'ର ସୂଚନା ଦେଲା । ସମୟକ୍ରମେ ସେହି ନିରୂପିତ ରଜନୀ ଆସିଲା । ସାଧୁର କଥାନୁସାରେ ରତ୍ନାବତୀ ଉଲଗ୍ନା ହୋଇ ବାଳ ମୁକୁଳା କରି ଶ୍ମଶାନକୁ ମାଟି ଆଣିବାକୁ ଗଲା । ସେ ମାଟି ଆଣିବା ବେଳେ ସାଧୁ ଶରଧା କର ସାଧବକୁ ନେଇ ସ୍ତ୍ରୀର ମନ୍ଦକୃତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଚାକ୍ଷୁଷ ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ଦେଲା । ତା'ପରେ ସାଧୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ସେହି ରତ୍ନାବତୀକୁ ସରଯୂ ନଦୀରେ ନାବସ୍ଥିତ ଏକ ଗମ୍ଭୀରାରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଭସାଇ ଦେଲା । ଏଣେ

ସାଧୁ ସେହି ରତ୍ନାବତୀ କନ୍ୟାକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ସରଯୂ ନଦୀ ତଟସ୍ଥିତ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାତ୍ରା କଲା । ଇତ୍ୟବସରରେ ସାରାବତୀ କଟକର ରାଜା ଶୂରସେନ ପାରିସରୁ ଫେରି ଏହି ଭାସମାନ ନୌକାକୁ ଦେଖିଲେ । ଶେଷରେ ରତ୍ନାବତୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ନିଜର ପାଟରାଣୀ କଲେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଭାସମାନ ନୌକାସ୍ଥିତ ଗମ୍ଭୀରାରେ ପାରିସ୍ ପ୍ରାପ୍ତ ଭଲ୍‌ବକୁ ବନ୍ଦକରି ଭସାଇ ଦେଲେ । ଏଣେ ପ୍ରତୀକ୍ଷମାଣା ସେହି ଭଣ୍ଡ ସାଧୁ ଭଗବତ ସେହି ଡଙ୍ଗାରୁ ଇଚ୍ଛାବତୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଗମ୍ଭୀରା ଯେପରି ଖୋଲି ଦେଇଛି, ଭଲ କର ଆକ୍ରମଣରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲା । ଅନ୍ୟର ମନ୍ଦ ମନାସିଲେ ନିଜେ କିପରି ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ, ତା'ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏଥିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ । 'କର୍କଟ ଓ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ଉପାଖ୍ୟାନ' ମଧ୍ୟ ସମଗୋତ୍ରର ।

ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟତୁ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଦେବାକୀ ନ ଭବେତ୍ କଦା ।
ସୁସଙ୍ଗେ ଜୀବନଂ ରଖେତ୍ ପାନ୍ଥ କର୍କଟୟୋ ଯଥା ।

କବି ପଦ୍ୟରେ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ନାମକ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ଏକଦା ବନ ମାର୍ଗରେ ଏକାକୀ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ପଥରେ ତାଙ୍କ ଏକ କର୍କଟ ସହ ସାକ୍ଷାତ ହେଲା । କର୍କଟ ତାଙ୍କୁ ଏକା ହୋଇ ପଥ ଚାଲିବା ପାଇଁ ବାରଣ କଲା । ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ତାକୁ ନିଜ ବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବ କେହି ନ ଥିବା ଜଣେଇଲେ । ଏହାପରେ କର୍କଟ ସହ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଏକତ୍ର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ କର୍କଟକୁ ତାଙ୍କ କମଣ୍ଡଳୁରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି ନିଜ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । କିଛି ପଥ ଅତିକ୍ରମ କଲାପରେ ସେ ଦେଖିଲେ ରାସ୍ତା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ ସୁବିଶାଳ ବରଗଛ ନିଜର ଶାଖା ମେଲେଇ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପଥକ୍ଳାନ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେଣି । ତେଣୁ ସେ ବିଚାର କଲେ ସେହି ବୃକ୍ଷ ଛାଇରେ କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ପରେ ପୁନଃ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିବେ । ଏହାପରେ ସେ ବୃକ୍ଷତଳେ କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ଯାଇ ନିଘୋଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଧାତା ଭିଆଣକୁ ସେହି ବୃକ୍ଷରେ ସର୍ପ ଓ କାକ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଉପାୟ କରି ସେହି ବୃକ୍ଷ ଛାଇରେ ବିଶ୍ରାମ ଲୋଡୁଥିବା ପଥିକମାନଙ୍କୁ ମାରି ନିଜର କ୍ଷୁଧା ନିବାରଣ କରୁଥିଲେ । ଯେମିତି କାକ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦକୁ ନିଘୋଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇବାର ଦେଖିଛି ସେ ନିଜ ବନ୍ଧୁ ସାପକୁ ଡାକ ପକେଇଛି । ସର୍ପ ମଧ୍ୟ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ବୃକ୍ଷ ତଳକୁ ଯାଇ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ଦଂଶନ କରିଛି । ସେହି ଶୟନମୁଦ୍ରାରେ ହିଁ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି । ସର୍ପ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ନିଜ ମିତ୍ର କାକକୁ ଉଦର ତୋଷିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛି ସେ ବୃକ୍ଷ କରୋଡ଼ ଯାଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଲା । ଏହା ଦେଖି କାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ବୃକ୍ଷ ଶାଖାରୁ ତଳକୁ ଆସିଛି । ଏହି ସମୟରେ ତା'ର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଛି କମଣ୍ଡଳୁ ଉପରେ । କମଣ୍ଡଳୁ କିଛି ଦ୍ରବ୍ୟ ଥିବା ଆଶା କରି ନିଜ ଥଣ୍ଟନେଇ ଯେମିତି କମଣ୍ଡଳୁ ମଧ୍ୟକୁ ପୁରାଇଛି କର୍କଟ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ତା'ର ବେକକୁ ନିଜ ଦୁଇଗୋଟି ଦନ୍ତରେ ଜାବୁଡ଼ି ଧାଇଁଲା । କାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ କର୍କଟକୁ ଏହାର କାରଣ ପଚାରିବାରୁ, କର୍କଟ ନିଜ ବନ୍ଧୁ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦକୁ ପୁନଃ ଜୀବନ ଦାନ ପାଇଁ ଦାବୀ ଜଣେଇଲା । ଏହାପରେ କାକ ନିଜ ବନ୍ଧୁ ସର୍ପକୁ ବିଷହରଣ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଛି । ସର୍ପ ଆସି ବିଷହରଣ ପରେ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ପୁନଃଜୀବନ ପାଇଛି । ଏହାପରେ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ବାଡ଼ି ସାହାଯ୍ୟରେ ସର୍ପକୁ ହତ୍ୟା କରିଛି ଓ କର୍କଟ ନିଜ ଦନ୍ତରେ କାକର ବେକକୁ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ କରି ଦେଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ସେହି ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗକରି ନିଜ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ କର୍କଟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ନେଇ ନଦୀକୂଳରେ ଛାଡ଼ି ପୁନଃ ନିଜ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଏହି ଆଖ୍ୟାୟିକା ମାଧ୍ୟମରେ କବି ଦୂର ସ୍ଥାନ ଏକାକୀ ଯାତ୍ରା ନ କରି ସାଙ୍ଗରେ ଜଣେ ସହଯାତ୍ରୀ ଥିବା ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ବୋଲି ନିଜର ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି ।

ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନୀତିଶ୍ଳୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ନିମନ୍ତେ କବି ମୋଟ ୧୧ଟି ଛୋଟ ବଡ଼ ଆଖ୍ୟାୟିକାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଛନ୍ତି । ସେଗୁଡିକ: 'ପାଣ୍ଡବ ଜନ୍ମ ପ୍ରସଙ୍ଗ', 'କାକ ଓ ଶବର ଉପାଖ୍ୟାନ', 'ଭଗବନ୍ତ ସାଧୁ ଓ ଭଲ୍ଲୁକ ଉପାଖ୍ୟାନ', ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଶୃଗାଳ ଉପାଖ୍ୟାନ', 'ଲୋଭୀ ଶୃଗାଳ ଉପାଖ୍ୟାନ', 'ରାଣ୍ଡୀବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଉପାଖ୍ୟାନ', 'ରତ୍ନମାଳୀ ଲିଷ୍ପ ଶବର ଓ ମର୍କଟ ଉପାଖ୍ୟାନ', ସିଂହ ଓ ବାରେହା ଉପାଖ୍ୟାନ', 'କର୍କଟ ଓ ଭଦ୍ରାନନ୍ଦ ଉପାଖ୍ୟାନ', 'ଗୁପ୍ତେଶ୍ୱର ସାଧବ କଥା', 'ଖଣ୍ଡିଆ କୈବର୍ତ୍ତ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ରାଣୀ କଥା' । ପୁନଶ୍ଚ, ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୀତିଶ୍ଳୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କାଳରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଯାହା ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ମାନ୍ୟତା ଦେଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନ୍ୟ ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ଦେଉଛି, ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରୁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ । ସାଧାରଣତଃ ନୀତିଶ୍ଳୋକ ଅନୁବାଦ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ କୌଣସି ଅନୁବାଦକ ପାଇଁ ମୌଳିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ଆପଣାର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନେକତ୍ର ନୀତିକଥା ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ସହ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା, ରୀତିନୀତି, ଚାଲିଚଳଣି, ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ଏହାର କିଛି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

ଜାତି ପ୍ରଥାର ଚିତ୍ର :

ନାବରେ ଅଛବ ବସିଣ ଥାଉ ।
ବିପ୍ରତହିଁ ଅର୍ଣ୍ଣ ରାନ୍ଧିଣ ଖାଉ ॥
ତହିଁରେ କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ ପୁଣ ।
ମନୁ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର କଥା ପ୍ରମାଣ ॥

ଗଜ କନ୍ଧରେ ବସିଥିବ ହାଡ଼ି ।
ଶୂଦ୍ର ଥିବ ପଛେ ହାତେକ ଛାଡ଼ି ॥
ଦେହକୁ ଦେହ ନଲାଗିବ ଯେକା ।
ଯେକଥାରେ ନାହିଁ କିଛିହିଁ ଦକା ॥
ଦେବଯାତ୍ରାକୁ ଯେତେ ଲୋକ ଯାଇ ।
ଅଛବ ଶୂଦ୍ର ଯେ ଛୁଇଂଣ ଥାଇ ॥
ମନ ଶୁଧ କରି ଦେଖିବ ଜାତ ।
ଘରେ ଆସି ପୁଣି ଭୁଞ୍ଜିବ ଭାତ ॥
ତହିଁତାହାକୁକିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ ।
ମନୁବ୍ରହ୍ମଯେହା ଅଛନ୍ତି କହି ॥ (ପ୍ରସ୍ତାପ :ଏକଶହ ଏକ)

ଅତିଥି ସତ୍କାରର ଚିତ୍ର :

ଯେମନ୍ତେ ଦୁର୍ଭାସା ଋଷି ଅଇଲେ ।
କୋନ୍ତଭୋଜ ମୁଖଚାହିଁ ବୋଇଲେ ॥
ସାବଧାନେ ତୁମ୍ଭେ ଶୁଣ ନୃର୍ପତି ।
ଚତୁମାସ୍ୱା ଆମ୍ଭେ ରହିବୁ ଯେଥି ॥
ଶୁଣି ହରଷ ହୋୟେ ନୃପବର ।
ବୋଇଲେଭୋ ଋଷି ଭାଗ୍ୟ ମୋହର ॥
ତୁମ୍ଭ ହୃଦେ ଯେବେ ହୋଇଲା ଦୟା ।
ପବିତ୍ର ହୋଇଲା ମୋହର କାୟା ॥
(ପ୍ରସ୍ତାପ : ଅଣଚାଳିଶ)

ଯେମନ୍ତେ ସେ ସାଧୁଘରରେ ଆସି ।
ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ଯେକ ପ୍ରଦେଶୀ ॥
ରୂପେ ସୁନ୍ଦର ଅତି ଅନୁପମ ।
ଭଗବନ୍ତ ବୋଲିତାହାର ନାମ ॥
ସାଧବକୁ ଆସି ପ୍ରାର୍ଥନାକଲା ।
ସେତାକୁବସି ତ ଆସନ ଦେଲା ॥
ସାଧୁଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଅଭ୍ୟାଗତ ଭାଷେ ।
ତୋହଘରେ ଆମ୍ଭେ ରହିବୁ ମାସେ ॥
ଭଗବନ୍ତ କଥା ସାଧବ ଶୁଣି ।
ନିସ୍ତରିଲା ପ୍ରାୟେ ହୋଇଲା ପୁଣି ॥
(ପ୍ରସ୍ତାପ : ଅଠଷଠି)

ବିବାହ ଚିତ୍ର :

ବିଭାବିଧିକାର୍ଯ୍ୟ ଯେତେ ବେବସ୍ତା ।
ନିଘା କରିଥାନ୍ତି ସକଳ କଥା ॥
ଯୋଗଲଗ୍ନ ଘେନି ପଣ୍ଡିତ ଆସି ।
ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଘେନିଣ ବସି ॥
ବେଦୀ ଚାରିପାଶେ ବସିଲେ ଦିଜ ।
ବିଭା କରିବାର ଯେମନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ॥
ସେ କଥାମାନ ୟେ ପ୍ରକାର କରି ।
ବର କନ୍ୟାକୁଳ ଗୋତ୍ର ବିଚାରି ॥
କନ୍ୟା କୋଳେ ଘେନି ବସିଲା ପିତା ।
ହୁଳହୁଳି ଦେଲେ ସର୍ବ ବନିତା ॥
ବାକ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରିଲେ ସେ ଦିଜବର ।
କୁଶନାଡ଼ ଘେନି ବାନ୍ଧିଲେ କର ॥
ଅନେକ ଦାନ ଯଉତୁକ ଦେଲେ ।
ତହିଁ ଯେଉଂ ବିଧି ସମସ୍ତ କଲେ ॥
ସ୍ତିରୀଜଣେ ଆସି ଫେଡ଼ିଲେ କର ।
ଲଜ୍ୟାହୋମ ସାରି ଉଠିଲେ ବର ॥
ତଣ୍ଡୁଳ ପୂରାଇ ହସ୍ତରେ ଦେଲେ ।
ଖିରି କଂସାମାନ ବାଟେ ବାଡ଼ିଲେ ॥

x x x

ବନ୍ଦାପନା ସାରି ସର୍ବକାମେନୀ ।
ହୁଳହୁଳି କଲେ ମଙ୍ଗଳ ଧ୍ୱନି ॥
ବର କନ୍ୟାବେନି ପଶିଲେ ଘର ।
ସାରିଲେ ଶୀତଳ ତୁଣ୍ଡି ବେଭାର ॥
ଷଡ଼ଦିନ ଯହୁଂ ହୋଇଣ ଗଲା ।
ସାରିଲେ ଚଉଠି ଆଠ ମଙ୍ଗଳା ॥
କନ୍ୟାଘେନି ବର ବାହାର ବେଗି ।
କନ୍ୟାର ବାପକୁ ମେଲାଣି ମାଗି ॥
(ପ୍ରସ୍ତାପ :ଏକଶହ ଏକାବନ)

ଲୋକବିଶ୍ୱାସର ଚିତ୍ର :

ପଇଡ଼ ପଣା ପାଣିଛତ୍ର ମାନ ।
ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଲାତ ଦାନ ॥
ଭୋକୀ ଲୋକକୁ ଅର୍ଣ୍ଣ ଦାନ ଦେଇ ।
ଦେଲି ବୋଲି ମନେ ଗରବ ବହି ॥
ଯେଥକୁ ଥୋକାୟେ ଲାଗିବ ଦୋଷ ।
ପାତକ ଅଳପ ପୁଣ୍ୟ ବିଶେଷ ॥
ପୁଣ୍ୟ ତିନିଭାଗେ ପାତକ ଭାଗେ ।
ଯାହା ଭୁଞ୍ଜିବ କହୁ ଆମ୍ଭ ଆଗେ ॥
(ପ୍ରସ୍ତାପ : ତେୟାନବେ)

ଧର୍ମ କୀରତି ସେ ବହୁତ କଲା ।
ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ଦାନହିଁ ଦେଲା ॥
ପୋଖରୀ ବାନ୍ଧି ଦେଉଳ ତୋଳାଇ ।
ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ କରଇ॥

ପାଣିପଣା ଦାନ କହିବା କେତେ ।
ଅର୍ଦ୍ଧଛତ୍ର ଦେଲା ପୁତ୍ର ନିମନ୍ତେ ॥

(ପ୍ରସ୍ତାପ :ଏକଶହ ଏକାବନ)

ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନ୍ୟତମ ବିଶେଷତ୍ୱ 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ସହ ଏହାର ଗଭୀର ସାମ୍ୟ । ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉପଲବ୍ଧ ଅନେକ ନୀତିକଥା ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ରହିଛି । ଯାହା ଉକ୍ତ କବିର ମହତ୍ୱ ପ୍ରଖ୍ୟାପନରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାଏ । ଗ୍ରନ୍ଥ ଆରମ୍ଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ତୁତିରୁ ଏବଂ ଶେଷ ମହିମା ପ୍ରଖ୍ୟାପନରେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହିପରି-

ସବୁହୁଁ ଉତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାମ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରେ କି ଦେବାସମ ॥

x x x

ମଙ୍ଗଳ ହୋଇ ଯେତେ କଥାମାନ ।
ମାଧବ ନାମକୁ ନୋହେ ସମାନ ॥

x x x

ସତ ଉପରେ ସେ ପରମ ସତ ।
କୃଷ୍ଣ ନାମ ବିନୁ ନାହିଁ ମୁକତ ॥

କୃଷ୍ଣଦାସ ଥିଲେ ଭକ୍ତକବି । ତାଙ୍କ ଅନେକ କାବ୍ୟକୃତିରେ ହରି ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ସହ ଗଭୀର ଭକ୍ତି ଭାବର ପ୍ରବାହ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରବାହିତ । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଶଂସିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ସେ ନାମ ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭାବେ 'ପ୍ରସ୍ତାପ : ଏକଶହ ଅଠାବନ'କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ-

ସେ ନାମଗୋଟି ହୃଦ ପଦ୍ମେ ଧର ।
ମଧୁର ମାନଙ୍କ ଉପରେ ସାର ॥
ଯେ ଯେତେ ଦ୍ରବ୍ୟ ହେଉକିନା ଯହିଁ ।
ନାମ ସମସ୍ୱାଦୁ ନୁହନ୍ତି କେହି ॥
ମଙ୍ଗଳ ହୋଇ ଯେତେ କଥାମାନ ।
ମାଧବ ନାମକୁ ନୋହେ ସମାନ ॥
ମଙ୍ଗଳ ଉପରେ ଯେ ନୃପବର ।
ସେ ନାମଗୋଟି ହୃଦ ପଦ୍ମେ ଧର ॥
ନିଗମ ମାନଙ୍କ ନିଗମ କହି ।
ନୀଳଗିରି ଶୀଖେ ବିଜୟେ ସେହି ॥
ସତ ଉପରେ ସେ ପରମ ସତ ।
କୃଷ୍ଣ ନାମ ବିନୁ ନାହିଁ ମୁକତ ॥

ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ 'ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ' କବି କୃଷ୍ଣଦାସ ବିରଚିତ ଲୋକପ୍ରିୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ- ସୁସ୍ଥ, ଭୟମୁକ୍ତ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସମାଜ ଗଢଣ । ଦର୍ଶନ, କଥା ଓ ଗୀତରକଳାତ୍ମକସମୀକରଣ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧) ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ସୁଦର୍ଶନ- ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କୌଶଳ, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ- ୨୦୦୨ ।
୨) ଦାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ - ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, କଟକ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର- ୨୦୦୭ ।
୩) ଦାସ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ- ରସକଲ୍ଲୋଳ, ସଂ. ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ-୨୦୨୦ ।
୪) ପ୍ରଧାନ, ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ- ଦୀନକୃଷ୍ଣ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ- ୧୯୬୬ ।
୫) ମିଶ୍ର, କାହ୍ନୁ ଚରଣ - କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ସଂସ୍କୃତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ- ୧୯୯୮ ।
୬) ସାହୁ, କୃଷ୍ଣ ଚରଣ- କହେ କୃଷ୍ଣଦାସ କବି, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ- ୨୦୨୦ ।
୭) କପିଳ - କପିଳ ସଂହିତା (ସଂ), ରତ୍ନାକର ବର୍ଗବଟୁ, କଟକ, ଦଉପ୍ରେସ୍-୧୯୨୮ ।
୮) ଦାଶ, ଅଭିନ୍ନଚନ୍ଦ୍ର- ଚାଣକ୍ୟ ସୁତ୍ରାଣି (ସଂ), କଟକ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର-୧୯୯୨ ।
୯) ବୃହତ୍ ଚାଣକ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ (ସଂ)- କଟକ, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷ୍ଟୋର୍ ।
୧୦) ଭର୍ତ୍ତୃହରି- ଭର୍ତ୍ତୃହରି ଶତକ ତ୍ରୟୀ, ଅ. ନରସିଂହ ମିଶ୍ର, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରକାଶନ- ୨୦୧୪ ।
୧୧) ମନୁ- ମନୁସଂହିତା ବା ମନୁସ୍ମୃତି (ସଂ), ବିଦ୍ୟାଧର ସାହୁ, କଟକ, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷ୍ଟୋର୍ -୧୯୨୭ ।
୧୨) ସାହୁ, ବିକେଶ- ପ୍ରସ୍ତାପସିନ୍ଧୁ : ପାଠ-ଆଧାରିତ ସଂପାଦନା (ଅପ୍ରକାଶିତ)- ରେଭେନ୍ସା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ କଳାଭୂଷଣ ଉପାଧି ନିମନ୍ତେ ଉପସ୍ଥାପିତ ସନ୍ଦର୍ଭ- ୨୦୨୩

ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ନୟାଗଡ଼ ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ନୟାଗଡ଼